

**MONETA** (220) *sb f*

-t- (185), -th- (16).

o oraz a jasne; -e- (82), -é- (31); -é- KochFr (1); -e- : -é- PudłFr (1 : 3), SarnStat (81: 27).

sg *N* moneta (47). ◊ *G* monety (99). ◊ *A* monetę (37) [w tym: monete (1)]. ◊ *I* monetą (10) [w tym: -v (1) LibLeg]. ◊ *L* monecie (19). ◊ *pl N* monety (1). ◊ *G* monet (2). ◊ *A* monety (2). ◊ *L* monetach (3); -ach (1) SarnStat, -äch (1) BielKron, -(a)ch (1).

*Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XIX w.*

*Pieniądz bity ze stopu metalowego (kruszcze szlachetne i półszlachetne), zwykle w kształcie okrągłej płytki z wybitym na niej godłem zwierchnika prawa mennicznego; moneta, numisma, nummus Mącz, Calep, Cn; argentum, pecunia Mącz, Cn [moneta – myńca Murm 196, Mymer<sup>1</sup> 42, BartBydg] [tu przeważnie w funkcji coll.] (220) : posthanowyely ysz na kaszdy rock mayv dawaczy pyąnczdziefyąth thylfyąncz flothych, dwadzieszcia y pyancz thylfyąncz monethv dzieffiencz thyszyancz szrebrem a pyanthnałczie thyszyancz fanthy LibLeg 9/50; MiechGlab \*\*3; Regula Detri. W ktorey fą trzy terminy [...] wtorei iest tych wiadomych rzeczy zapłathy [...] Iestli wtorei termin ma monetę albo wagę/ albo miarę rozne<sup>80</sup> mianowania/ thedi takie rozne mianowanie mnoż przez ołtatni termin KłosAlg E4; Poczyna się na Normberską Mińczę Rachunk [...] Możelz też exempla działać na myńczę polską nie odmieniając brantu: iedno monetę. KłosAlg H2, D3 [3 r.], E4v [2 r.], F, F4; Abowiem kto imienie ma w zastawie u kogo a nie będzie miał inakszej monety brać, jedno taką, jaką dawał, albo jaką mu się zapisano, jeáli monetę, tedy on iż jej dostać nie będzie mógł, pewnie majątność straci. Diar 72, 72 [2 r.]; Nye rozumyeyą podobno że náuká droga rzecz yest/ y táka do ktorey potrzebá nyemáło monety/ nyemáło groffy á złotych. GliczKsiąż M5v; Vítawiliłmy/ iż iedná monetá ma być w kroleństwie náłzym/ ktora ma być wieczna y wagi dobrej/ ták iżby była ludzynom połtronnym przyiemna. UstPraw E2v; Ten Piorun Kurozwecki wywołan był o monetę BielKron 408, 272, 388, 393 marg, 408 marg, 454v, 462; Aera [...] puta in moneta notabatur numerus quem valebat. Liczbá ktorą kładą na grofze/ yáko wiele płácą/yako na trzigrófnikach/álbo fześcigrófnikach y ná iney monecie. Mącz 4d, 25a, 239b, 453a, 465b; BielSat L4v; trzebá w to pilnie weyrzeć/ iestliby to z pożytkiem Rzeczypołpolitey było/ áby náłzey monety kítałt ábo wyobrażenie odmieniono ModrzBaz 35; Y wyłypie mu pieniądze ná ftoł. A małz wyborną monetę Tálary/ Czerwone złoté. MWilkHist [C4], C2 [2 r.]; KochFr 43; BielSjem 28 marg; PudłFr 7, 38, 48; Calep 709a; przez ręce żydowłkie y cudzoziemcow máchlerłtwo wnet zgorfzą przyłáda/ przekowáne kotły rádniey/ niż monetę miewamy. GostGospSieb +4; Podłkárbi Koronny ma byđz iednym śprawcą monet [vnus Magister Monetarum JanStat 308]/ ktoré zá czáfem máią byđz bite SarnStat 340; A iestli połowicę [łanu]/ tedy przedsię grofz tákowéyze monety [unum grossum similiter monetae praedictae JanPrzyw 16] nam będzie powinien. SarnStat 350 [idem 892]; Monetá niech iedná będzie w Króleństwie Polkim. SarnStat 405; áby Monetá w wadze y w cénie [Moneta ipsa in pondere et grano JanStat 903] żadnym obyczáiem nie była vmnieyłzoná. SarnStat 1119, 110, 340 [2 r.], 405 [2 r.], 407 źp, 409 [2 r.] (25); PowodPr 78; CiekPotr )?( 2; CiekPotrŚredz )?(4; Choway z hálábartámi Ládyłławy święte/ Choway płáłkie/ y owe ná łznurku przegięte. Przewyćiężyłz/ nieboże/ Leones et iynces, Małzli owę monetę*

IN HOC SIGNO + vinces. Maźli MATREM GRATIAE, choway ią naboźnie/ PATRONAM VNGARIA wywięzuy ołtroźnie *KlonWor* 12, 12.

*moneta* czyja (1): Daritus. *Numisma priscum*. Numisma priscum Darij imagine percussum, Monetá tego króla. *Mącz* 78a.

*moneta* z czego (1): Stips [...] Mińcá/ monetá álbo ze złota álho z srebřá *Mącz* 416c.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy etnicznej lub miejscowej [w tym: polska (28), pruska a. miast pruskich (4), litewska (2), moskiewska (1), prask (1), świdnicka (1), żydowska (1); moneta + przymiotnik (33), przymiotnik + moneta (5)] (38): *ZapWar* 1527 nr 2382 [2 r.], 1532 nr 2415, 1549 nr 2657; *MiechGlab* \*\*3v; *CcnPiotr* 31v; *BielKron* 368 marg; *ZapKościer* 1580/13v; Abowiem można ten oleiek [polany na głowę Jezusa] przedać drożey/ niżli zá trzyftá denárzow/ (marg) 300. denárzow Zydowłkiey tey monety/ vczynią więcej niżli 37. czerwonych złotych. (-) *LatHar* 704 marg; MONETY Świdnickiéký wywołanie. *SarnStat* 407; Monetá Prufka [*Moneta Pruthenica JanStat* 378] niech będzie zápowiedziana, álbo ftárym obyczáiem niech ią bią. *SarnStat* 409; Monetá Litewłka/ iáko dobra y ważna/ in suo pondere et aestimatione, iáko w Wielkim Księłtwie Litewłkim/ ták y w Koronie wżędzie ma bydź bráná. *SarnStat* 410, 63, 349, 350, 391, 402 (29).

W połączeniach szeregowych (2): owo maź mieźzek wypróźniony/ Gdzie ono był nie ieden zá wzorem czerwony Złoty: były tálary/ y monetá była *PudłFr* 34; Moneta dicta est, quod nos signi impressione vel auctoris vel pretii moneat – Pieniadze, moneta, mienica. *Calep* 672a.

W charakterystycznych połączeniach: moneta gościnná [= nowo wymyślona], przyjemna, rozmaita (4), śliczna, własna, wyborna.

Zwroty: »karać na monecie [= grzywną]« (1): Karano go ná zdrowiu y też na monecie/ Kiedy go więc muśniono znácznie po kálecie. *KlonWor* 18.

»monetę kować, kuć, bić; bicie, kowanie monety; moneta bita, kowana« = *cudere nummos, ferire monetam, signata pecunia Mącz* [szyk zmienny] (12 : 1 : 11; 3 : 1; 4 : 1): ktory [Boner] ná ten czás był íprawcą v niego /dał kować monetę *BielKron* 405v, 393 [2 r.], 408; signata pecunia, Bita monetá/ bite pieniądze. *Mącz* 392a, 70d, 121c; *BielSat* L4v; dopuźzczám ci ábyś monetę z włálnym znákem dał bić [*facere percussuram proprium numisma regioni tuae*]. *BudBib* 1.Mach 15/6; *ModrzBaz* 35; *BielSjem* 28; *Paprup* Fv; Król nie ma kować monety [*Rex non cudet monetam JanStat* 371], przez dozwołenia Rad. *SarnStat* 405; [obiecujemy] iż monety bić [*monetam ... non cudemus JanStat* 371] okróm zwolenia Séymowégo/ wedle praw opifánych/ áni też iną Myńcá żadną z innych Páńłtw náłżych Korony cífnąć nie będziem. *SarnStat* 409, 142, 340, 405, 406 [4 r.], 407 (21).

»nad monetą zwierzchność mieć« = *dozorować wartość monety, mieć dozór nad mennicą* (1): Triumviri mensarii, Którzi nád monetą zwierzchność mieli áby odmianá monet dobrze łzłá. *Mącz* 466b.

»monetę odmienić« (2): Collybus [...] Mieyłce gdzie monetę odmieniáya/ Też ten który nád tym yełt przełožoń/ Myncarz. *Mącz* 60d, 253d.

»nad monetą siedzieć« = *prowadzić kantor wymiany* (2): Numularius, [...] Mińcoownik/ który nád rozmáytą monetą siedzi odmieniáyać któ chce. *Mącz* 253d, 216d.

Wyrażenia: »moneta bieżąca, idąca [=będąca aktualnie w obiegu]« (11 : 1): O Monecie idącej. Cazimirus magnus folio 32. *UstPraw* E2v; przełtáiemy ná dwu grofzách monety zwyczajney Polfkiéy/ w kroleŕtwie Polfkim póspolícíe bieżącáy [duos grossos monetae usualis Polonialis et in Regno Poloniae communiter decurrentis *JanPrzyw* 15]. *SarnStat* 350; áby Monetá w Kroleŕtwie póspolícíe bieżąca/ to iest/ Pułgrofzki [ut moneta in regno communis currens, videlicet mediorum grossorum *JanStat* 322] zá podatki dwu grofzu [...] wízędy byłá bráná *SarnStat* 928, 135, 349, 351, 405, 407 (11).

»moneta czynszowa [= którą płacono podatek]« = *numisma census Vulg* (1): Pokażćie mi monetę czynszowá [meńcę czynszowá *Leop* ]. A oni mu przyniesłi grofz [pieniądz (pospolity) *Leop*] *WujNT Matth* 22/19.

»dobra moneta« = *pieniądze bite według obowiązującej w danym czasie ordynacji menniczej; nummus bonus a. asper, asperum et probum argentum Cn* [szyk 2 : 1] (3): Miftrz y Zakon przerzeczoný będą nam powinni [. ..] dáć y zápláćić dziewięć tysięcy złotych/ z piąćią fet czerwonych złotych dobréy y ípráwiedliwéy wagi/ álbo w monecie ich Prufkiéy dobréy nowéy [*in moneta Pruthenicali bona, nova JanStat* 859] *SarnStat* 1078, 1253, 1256.

»moneta drobna« = *pieniądz małej wartości, np. grosz, szeląg, ternar, denar* (1): O monecie drobney *SarnStat* 410.

»fałszowanie monety« (2): *Item, o táiemnym fałszowánium monety, o ítrzyżeniu, o piłowánium, wymázánium, pułtoraków, talerów, złotych czérwonych. SarnStat* 247, 246.

»moneta fałszywa« = *moneta nie posiadająca właściwej zawartości kruszcu w stosunku do obiegowej monety polskiej albo moneta naśladownicza lub nieprawidłowa; adulterina moneta Mącz, Cn; aersa moneta, nummus plumbeus a. reprobus Cn* [szyk 12 : 4] (16): *Adulterina moneta, Fálzzywa moneta/ albo myńca Mącz* 3d; *BielKron* 388 *marg*; Zá ítárych ludzi ták bywáło/ íz kto fálzzywá monetę kowáł [*Qui falsam et adulterinam [figuram nummorum] olim cudebant*]/ pułzczano go miedzy okrutne źwierzętá *ModrzBaz* 35; Odpowiedziáł Podskarbi in Senatu o dwu Poimanych przy ktorych signa naleziono. ze monetę robili fałszywá y pytał coby z nimi czynic *ActReg* 25; Monetę fałszywá [*monetam falsam JanStat* 359] kułés/ albo też wniółśeś. *SarnStat* 142. 258, 406 [3 r.], 408 [5 r.], 512, 534.

»gęsta moneta [= bita w dużej ilości]« (1): [*w Piotrkowie*] vradźili/ áby Monety przełtano kowáć dla wiele przyczyn: iedná/ íz gęfta monetá czyni drogość złotych czyrwonych *BielKron* 408.

»grosz monety polskiej« = *grossus monetae usualis Polonialis JanPrzyw* (10): áby dwa grofzá monety polfkiey [*duo grossi usualis monetae in dicto Regno currentis JanPrzyw* 5]/ ktorych ósm á czterdzieść grofzy grzywnę czynią polfká/ [...] były płaconé. *SarnStat* 63, 350, 473, 883, 892 [2 r.], 1055 (10).

»grzywna (pieniędzy) monety (i liczby) polskiej« = *marca monetae et numeri Polonialis JanStat* (12): *anym yey wthym vskodzył ua [!] wasznocz polthora Stą [!] grzywyen lyczby et monethy polskyey ZapWar* 1532 nr 2415; íz mu niechcefz zápláćić fto grzywien pieniędzy monety i liczby Polfkiey [*centum marcas pecuniae, monetae et numeri Polonialis JanStat* 533] pewnégo długu *SarnStat* 1242, 391, 402, 407, 685, 1249 (11).

»kopa monety« = *sexagena monetae JanStat (3)*: obiecujemy od każdego takowego więźnia dać y zapłacić iednę kopę monety w królestwie bieżącém *SarnStat 451, 135, 891*.

»moneta koronna« = *pieniądz według ordynacji menniczej, obowiązującej mennice koronne i koronny rynek pieniężny, różny w stosunku do ordynacji mennicznych W. Ks. Litewskiego i Prus (łącznie z miastami Gdańskiem i Toruniem) (1)*: Moneta Koronna aby była brana/ a fałszywa brakowana/ Starośćom poruczono. *SarnStat 512*.

»moneta nieudatna« = *potoczne określenie monety, której stosunek wagowy nie jest ekwiwalentny w stosunku do monet obiegowych (1)*: by też (...) y talery mógł [hetman] kazac extunc by to czynic kazał, ale iz (...) iego moneta nieudatna w skrzynce też nie masz czego szukać *ActReg 15*.

»moneta niewarowna [= bita poniżej ordynacji menniczej na szkodę państwa]« (1): iż Piorun będąc przed tym Podkárbbim koronnym/ wiele monety nędzyał niewarowney/ którą iuż muśim brać iaka iest/ Inadz by tą gárdzili poltronni / kiedyby inza była. *BielKron 408*.

»odmiana monet« (1): Triumviri mensarii, Którzi nad monetą zwierfchność mieli aby odmianą monet dobrze szła. *Mącz 466b*.

»odmieniacz (a. przemieniacz) monety, odmieniacz monetę za monetę« [szyk 2 : 1] (2 : 1): Mensarius [...] qui et nummularius Argentarius et Collybista dicitur, Mincarz który nad rozmáyitą monetą siedzy, odmieniacz monetę za monetę *Mącz 216d*; Nummularius – Moneti przemieniacz. *Calep 709a, 216a*.

»[jak] monetą płacon« (1): Dług zapifany thaką monetą ma być płacon/ iaka iest zapifana. *UstPraw E3*.

»moneta pospolita, zwyczajna, zwykła [= obiegowa]« = *moneta communis, consuetis, usualis JanPrzyw [szyk 12 : 2] (8 : 3 : 3)*: pyenyedzmy szye obadwa rozdzielily, ktorich tha summa bela Talerow 21, zlothych wengierskich 25 a monethi polpolithy 4 zlothe *LibMal 1554/185*; które to podatki zwykly bydz płacone Monetą polpolitą y zwyczajną [*moneta currenti et consueta JanPrzyw 10*]/ a oni grofze Prákie [...] do náfego kárbu wniesli *SarnStat 888*; tylko dwa grofza zwykley Monety Polfkiéy z iednéy ośiádley włóki [...] łobie zostawuemy. *SarnStat 1189, 349 [2 r.], 350 [2 r.], 376, 407 [2 r.], 888 (13)*.

»moneta postronna, cudza, cudzoziemska« = *moneta obca, zagraniczna; pecunia adventicia Mącz; moneta extranea JanPrzyw [szyk 7 : 1] (3 : 3 : 2)*: Monety zley przestán kować/ cudzey aby niewnołzono. *BielKron 393, 393; Mącz 481b; PaprUp Fv*; o wywołaniu do puoloká monety puoltronney niewazný: szelagi Węgierkie, piętaki [...] IZ wiele sie wniołło do Korony nie waznéy monety cudzoziemskiey/ z wielką szkodą R. P *SarnStat 410, 410 [2 r.], 886*.

»moneta prosta« = *prawdopodobnie moneta obiegowa, rodzima (2)*: pyenyadze ktore przinym nalyazł tho iesth cztherzi zlothe węgierkie trzy wyardunky grofikow frebrnich y yedennaście grofchy moneti profy kv łoby yesth zabral, moneti polowyczą theyze dworcze dal a zlothe przy łoby zofhawyl *LibMal 1543/74*.

»za żadne monety« = *za żadną cenę nawet najwyższą (2)*: Nie daia sie [Moskwicini] przenaiać/ za żadne Monety/ Bo v nich każdy Zmiennik/ z narodem przeklęty. *BielSat M4 [idem] BielSjem 34*.

»moneta zła (niedobra) « = *moneta o niższej próbie niż przewidywała ordynacja mennicza* (3): *BielKron* 393 [2 r.]; *monete cudza zła brac [królu] dopuřtzas y řwoie niedobra kowac kazes PaprUp Fv.*

»[ile] złotych (pieniędzy) (a. florenow, a. groszy) monety (i liczby) polskiej« = *okreřlona suma w polskim systemie monetarnym; quantum grossos monetae usualis Polonicae* *JanPrzyw* [szyk 12 : 1] (13): *ZapWar* 1527 nr 2381, 2382, 1548 nr 2668, 1549 nr 2657; Zydowie nad the pięniadze ktore kazdy rok zwykly dawać. Trzy thyliancze zlothich monethy, a lyczby nařly Polřkiey [*numeri et monetae Regni Poloniae JanStat* 702], na obronę thego roczną przylozić. *ConPiotr* 31v; *LibMal* 1553/177, 179, 1554/ 185v; *Diar* 80; *ZapKościar* 1580/13v; pięć tyřięcy złotych piędzy liczby y monethy Polřkięy/ ná tymże zamku Sieřwieyřkim [...] iemu y potomkóm iego zápiřuiemy *SarnStat* 1209, 350, 1055.

»żelazna moneta« (2): gdy kowano z żelázá rořpalonego piędzy/ kazał [*Likurgus*] ie gářić w ocie [...] Wřzytki rzemieřłá y ludzi niepotrzebne z miářtá wygnał/ áczkolwiek řami rzemieřnicy dla żelázney monethy wychodzili precz/ bo iey indzie nie brano. *BielKron* 272, 272 marg.

*Szeregi*: »moneta, (a, i, et) liczba (polska) « = *piędz w polskim systemie monetarnym* [szyk 10 : 5] (15): Iako on mnye nye pozyczyl sta slothych monethy y lyczby polskyey na skupowane dzezaczyn *ZapWar* 1527 nr 2382, 1527 nr 2382, 1532 nr 2415, 1549 nr 2657; *ConPiotr* 31v; *ZapKościar* 1580/13v; [*Podymnego*] po dwa grořzá monęty y liczby/ która pořpolicie w króleřtwie bieży [*per duos grossos monetae et numeri communiter in regno currentis JanStat* 798]/ Nam y potomkom nářzym będą dáwać y pláćić *SarnStat* 1055, 407, 1162, 1209, 1242, 1250 (9).

»moneta, (albo) myńca (a. mynica)« [szyk 3 : 1] (4): *Cisthophoros* [...] *Monetá/ álbo myńcá řtára Grecka/ ná którey mąřz trzymáyać yáki kořz ná głowie był málowan.* *Mącz* 54d, 3d, 416c; *SarnStat* 405.

»moneta, (ani, i) piędzy« [szyk 2 : 1] (3): *Imiona monety y piędzy.* *Mymer*<sup>1</sup> [46]; Ci [*Tatarzy*] piędzy ani řadney moneti nie maia [*non habent pecuniam nec monetam*] telko rzeczy za rzeci od mieniaia *MiechGlab* 75; *Calep* 708b. [*Ponadto w pořczeniu szeregowym 1 r.*].

*Wyrażenia przyimkowe*: »na [*jaką*] monetę« (2): idem *Centussis*, *Sto asses* to yeřt/ ná nářzę monetę yákoby *Taler* y puł grořzá. *Mącz* 47c.

~ *Wyrażenie*: »[ile] złotych polskich na monetę« (1): *Abowiem cály Wargielt* [...] czyni dwáďziefćia złotych *Ryńřkich* w *Monećie*/ ktore przychodzą ku wadze dwúďziefu złotych *Polřkich* ná *Monetę*. *GroicPorz* k3v.~

»w [*jakiej*] monecie« (7):

~ *Wyrażenie*: »[ile] złotych, piędzy w monecie [*jakiej*]« = *okreřlona suma w wymienionym systemie monetarnym* (6 : 1): *ZapWar* 1550 nr 2666; *wiznal yz ma v pana Staniřlawa Odrowąza* dľgu poziczanego trzi sta zlotich w monecie *MetrKor* 59/75v, 59/77; *GroicPorz* k3v; *Křiadz Biřkup Kuiáwřki* [*obiecał*] řto złotych w monećie pułkopkowych [*centum florenos in moneta per mediam sexagenam JanStat* 222]. *SarnStat* 198; [*między tymi*] któřzy maia zápiřy ná pułgrořřki/ ták ieřt pořtánowiono: Iż káďzy z tákowych/ któřy ma piędzy tobie zápiřáne przed tą vřřtawą/ będzie mu wolno wyćiać piędzy w monećie [*libere exigat in moneta JanStat* 376] wedle zápiřu řwego/ iákie řá opisáne. *SarnStat* 407, 1078. ~

*Synonimy: mynica, myńca, pieniądz.*

AKtt